

УДК 373.3.091

DOI [https://doi.org/10.32405/2413-4139-2021-2\(27\)-76-81](https://doi.org/10.32405/2413-4139-2021-2(27)-76-81)**Лавренова Марія,**

м. Мукачево, Україна

 <http://orsid.org/0000-0003-4749-8910>**Лалак Наталія,**

м. Мукачево, Україна

 <http://orsid.org/0000-0003-2613-3541>**Молнар Тетяна,**

м. Мукачево, Україна

 <http://orcid.org/0000-0002-9082-4868>**Фенчак Любов,**

м. Мукачево, Україна

 <http://orsid.org/0000-0002-3960-8959>

МОДЕЛЮВАННЯ УРОКУ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ

Анотація.

У статті порушено проблему моделювання уроку в початковій школі. На основі аналізу наукової, методичної та енциклопедичної літератури авторами було здійснено ретроспективний аналіз і розкрито сутнісні характеристики понять «модель», «моделювання», «модель уроку», «моделювання уроку». Зазначено, що дефініції «моделювання уроку», «проектування уроку» та «конструювання уроку» вченими тривалий час уживалися як синонімічні та розмежовувати їх почали нещодавно. Питання організації діяльності учнів на уроці хвилювали вчителів-практиків одвічно, однак проблема моделювання уроку набула особливої актуальності з розвитком педагогічної думки наприкінці ХХ – початку ХХІ століття. У контексті сьогодення ведеться полеміка щодо модернізації уроку. Авторами зацентовано на поєднанні традиційного й інноваційного підходів до уроку як основної організаційної форми навчання здобувачів початкової освіти.

Урок є частиною життя учня та вчителя, проживання якої має демонструвати високу загальнолюдську культуру, забезпечувати становлення ціннісних орієнтацій. Доведено, що для якісної професійної підготовки майбутнього вчителя до моделювання уроку в початковій школі необхідні: загальнодидактичні знання законів, принципів, основних категорій, сутності освітнього процесу, змісту, структури, можливих форм і методів його організації; дидактико-методичні вміння проектувати уроки в початковій школі; розвинена здатність до рефлексивної діяльності; педагогічна майстерність.

Ключові слова: урок; моделювання уроку; здобувачі початкової освіти; педагогічна майстерність вчителя.

У системі загальної середньої освіти одне з основних місць займає початкова школа, де закладається фундамент розумових, моральних та емоційно-вольових якостей. Школа стає не так джерелом інформації, скільки місцем, де навчають навчатися, а вчитель – не інформатором чи провідником знань, а особистістю, яка створює умови для засвоєння способів творчої діяльності, спрямованої на самостійне придбання та засвоєння нових знань. Змінюються цілі та зміст освіти, вимоги до результатів; з'являються нові технічні засоби та технології навчання, а урок залишається головною дидактичною одиницею освітнього процесу, що має забезпечити розвиток якостей випускника початкової школи, які відповідають вимогам сучасного суспільства.

Нові вимоги до системи освіти, що закладені у стандарті другого покоління, ставлять перед учителем початкових класів складне завдання переосмислення свого педагогічного досвіду та пошуку нових форм, принципів, методів навчання, зокрема щодо конструювання та ведення уроку як основної організаційної форми. Разом із тим, існуючи впродовж декількох століть, урок, не міг не трансформуватися, і в кожному епоху він «повинен» бути сучасний.

У Концепції «Нова українська школа» [7] основна увага зосереджена на проблемі того, як організувати діяльність здобувачів початкової освіти на уроці для досягнення ними особистісних результатів, розвитку талантів і здібностей, компетентностей і наскрізних умінь відповідно до їх вікових та індивідуальних особливостей.

Теоретичне осмислення досліджуваної проблеми є неможливим без вивчення наукових праць, які присвячені становленню уроку як основної організаційної форми навчання (Ю. Бабанський, М. Данилов, С. Іванов, М. Казанський, І. Казанцев, І. Лернер, М. Махмутов, Т. Назарова, І. Огородников, В. Онищук, М. Скаткін, В. Сластьонін, В. Сухомлинський та ін.). Цінними для нашого дослідження є напрацювання учених щодо модернізації уроку в початковій школі (Н. Бібік, І. Большакова, Н. Будна, Л. Варзацька, М. Вашуленко, І. Веремійчик, М. Захарійчук, Н. Коваль, Л. Кочина, Г. Лищенко, С. Логачевська, Л. Масол, Н. Морзе, В. Науменко, О. Онопрієнко, К. Пономарьова, О. Савченко, О. Саган, С. Скворцова, В. Тименко, О. Хорошківська та ін.). Науковці зазначають, що підґрунтям для моделювання уроку є здатність учителя створювати конкретну модель, тобто певну конструкцію, «взірець конкретного об'єкта», «фрагмент дійсності», «формально-логічну побудову аналогу оригіналу».

Мета статті полягає в тому, що на основі аналізу наукової літератури потрібно провести ретроспективний аналіз проблеми моделювання уроку в початковій школі.

Відповідно теми нашої розвідки потребуємо з'ясувати сутність поняття «модель», «модель уроку», «моделювання» та «моделювання уроку». У словнику іншомовних слів зміст поняття «модель (від лат. *modulus* – міра, зразок)» визначено як «схема зображення чи опис якогось явища та процесу у природі та суспільстві» [15].

Енциклопедично зміст поняття «моделювання» визначено як «метод дослідження об'єктів пізнання на їх моделях; побудова і вивчення моделей реально існуючих предметів та явищ і об'єктів, що конструюються для визначення або покращення їхніх характеристик, раціоналізації способів їх побудови, управління ними» [3; 18, с. 373].

Модель уроку – це образ системи уроку, внутрішньосистемних зв'язків, відношень між його елементами у вигляді малюнка, теоретичного опису, схеми тощо. Така модель може бути практичною, тобто стосується конкретного уроку, або теоретичною, як такою, що висвітлює принципи побудови та реалізації практичних моделей уроку [8, с. 7].

Моделювання уроку – це педагогічна діяльність, що спрямована на створення системної моделі уроку [8, с. 9].

Варто зазначити, що поняття «моделювання уроку», «проєктування уроку» й «конструювання уроку» вченими тривалий час уживалися як синонімічні і тільки останнім часом їх стали розмежовувати. Трактуювання дефініції «модель уроку» розкрито в наукових доробках Н. Бібік, Л. Коваль, Л. Масол, В. Онищука, О. Савченко, З. Слєпкань та ін. Варто зазначити, що В. Онищук, який один із перших вітчизняних учених вводить у науковий обіг цей термін, розглядає його як «детально розроблений план, що передбачає послідовність дій у свідомості педагога» [12, с. 99].

У працях [4–6; 11; 14] знаходимо, що конспект уроку – це свого роду сценарій, який ві-дображає основні етапи діяльності педагога та сплановані, очікувані види роботи здобувачів освіти. Причому, на думку вченої, важливо дидактично правильно сформулювати мету, визна-чити тип уроку та його структуру, відібрати змістове наповнення, доцільні методи та прийоми, організаційні форми і засоби навчання.

Перші спроби обґрунтування змісту, методів навчання; роздумів щодо визначення природи потреби людини в знаннях, механізмів процесу сприйняття та пізнання навколишнього середовища зробили давньогрецькі та давньоримські філософи (Демокріт, Сократ, Платон, Арістотель, Квінтіліан).

Тривалий час у середньовічному суспільстві переважало індивідуальне та індивідуально-групове навчання сімейного типу (вчитель займався з однією дитиною або декількома в різновіковій групі). Загалом таку просвітницьку діяльність доцільно вважати позитивним явищем,

однак недоліками була незначна кількість дітей, які мали можливість здобути освіту та відсутність спеціальної підготовки педагога. Пізніше, коли почав зростати попит на освічених людей, стали поширюватися авторські колективні форми навчання (белл-ланкастерська система, дальтон-план, бригадно-лабораторна форма тощо). Вони згодом виявилися неефективними.

Загальновідомо, що теоретичне обґрунтування класно-урочної системи навчання зробив у XVII ст. чеський педагог Я. Коменський, започаткувавши дослідження проблеми теорії уроку. Вітчизняний учений К. Ушинський вважав, що вчителю варто проводити уроки з постійним складом учнів, за сталим розкладом, поєднувати фронтальні й індивідуальні види робіт. Зміст уроку має підпорядковуватися меті та носити виховний характер. Зокрема К. Ушинський акцентував на урізноманітненні видів навчальної діяльності учнів і методів їх навчання в початковій школі, серед яких особливої уваги надавав самостійній роботі. Не менш важливими, на думку науковця, був рівень фахової підготовки вчителя, його педагогічна майстерність, морально-вольові якості, психолого-педагогічна культура [17].

На початку XX ст. відбулися значні зміни в системі народної освіти: навчання стало обов'язковим і безкоштовним, розпочалося формування апарату управління цією галуззю. Варто зазначити, що в цей час урок був на державному рівні документально затверджений як основна форма навчальної роботи в школі з постійною групою учнів та чітким розкладом занять.

З активним розвитком педагогічних досліджень у 50–70-х рр. XX ст. науковцями (М. Данилов, Л. Занков, С. Іванов, І. Казанцев, І. Огородніков та ін.) було започатковано інший аспект вивчення проблеми уроку, що в подальшому стало теоретичним і практичним підґрунтям для усвідомлення сутності процесу його моделювання. Так, досліджувалися типи уроків і важливість їх взаємозв'язку в системі освітнього процесу, було виокремлено комбінований урок як провідний у початковій школі. Наприклад, М. Данилов запропонував ідею «уроку-клітинки», згідно з якою передбачався обов'язковий зв'язок нового матеріалу з тим, що був раніше засвоєний учнями [2].

Наступним позитивним явищем щодо розвитку проблеми моделювання уроку в контексті професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи визначаємо вплив новаторського педагогічного руху в 1970–80-х роках. Цікавим для нашого дослідження є навчальний посібник В. Онищука, де розкрито особливості проведення уроку, що становлять наукову основу сучасного педагогічного моделювання. Принциповим дидактичним нововведенням ученого було:

- визначення триєдиної мети уроку (навчальної, розвивальної та виховної; це забезпечувало системне, гармонійне, цілісне формування особистості школяра);
- прогнозування результатів, виважений вибір змісту та методів навчання [12].

Педагогічною інноватикою на той час була ідея Ю. Бабанського про оптимізацію викладання та навчання, зокрема узгодженість виділених завдань уроку з його змістом, відповідне структурування, свідомий вибір вчителем раціональних методів і засобів для розв'язання освітніх завдань, активне впровадження диференційованого й індивідуального підходів, створення сприятливих навчально-матеріальних, морально-психологічних та інших умов для навчання [1].

Так, В. Сухомлинський [16] одним із перших довів важливість реалізації ідей високогуманної та демократичної концепції в початковій школі. Учений вважав її осередком культури, де відбувається проектування людини як неповторної особистості. Найвищою цінністю у вченні педагога виступають не високі навчальні досягнення, а людська гідність кожної дитини.

Учитель-новатор С. Лисенкова реалізовувала в практиці початкової школи методику випереджального навчання на уроці. Її сутність полягала в засвоєнні навчального матеріалу в швидкому темпі при обов'язковому повторенні раніше вивченого. Характерним для цієї системи було налагодження зворотного зв'язку вчителя з учнями шляхом міркування та коментування вголос, активне використання опорних схем для попередження помилок і закріплення матеріалу [9].

Ідеєю С. Логачевської [10] було ефективне застосування диференційованого навчання на уроці в початковій школі відповідно до ступеня складності та самостійності завдань (міри допомоги вчителя), ураховуючи індивідуальні особливості учнів і використовуючи методику визначення рівня їх готовності до засвоєння навчального матеріалу.

Проблема моделювання уроку набула актуальності з розвитком педагогічної думки в 90-х рр. ХХ – на початку ХХІ століття. Зокрема О. Савченко зазначала, що «... у центрі уваги вчителя під час створення й проведення уроку є організація продуктивної освітньої діяльності учнів у взаємозв'язку навчального, розвивального та мотиваційного компонентів, утвердження гуманних взаємовідносин у класі, активне використання різних форм співробітництва (групова діяльність, ігрові форми, ситуації успіху) та розвиток у молодших школярів умінь вчитися» [13, с. 10].

Згодом учена задекларувала перехід від об'єкт-суб'єктної до суб'єкт-суб'єктної парадигми в початковій школі. Тому вчитель мав забезпечувати під час уроку дитиноцентричну навчальну взаємодію, розвиток особистості учнів, формування їх предметних і ключових компетентностей. Так, О. Савченко зазначає, що оновлення змісту й методики уроку слід здійснювати на засадах компетентнісного та особистісно зорієнтованого підходів, адже компетентності й компетенції мають бути особистісним надбанням кожного здобувача початкової освіти. Під процесом моделювання уроку науковець убачає покрокову діяльність вчителя: правильно визначити цілі уроку, його зміст, здійснити аналіз можливостей підручника для реалізації мети та завдань уроку, оптимально вибрати методи, прийоми, форми організації навчальної діяльності, передбачити способи зворотного зв'язку, контролю оцінювання навчальних досягнень, підбивання підсумків.

Аналіз літератури з проблеми дослідження дає підстави стверджувати, що для якісної професійної підготовки майбутнього вчителя до моделювання уроку в початковій школі необхідними є: загальнодидактичні знання законів, принципів, основних категорій, сутності освітнього процесу, змісту, структури, можливих форм і методів його організації; дидактико-методичні вміння проєктувати уроки в початковій школі; розвинена здатність до рефлексивної діяльності; педагогічна майстерність.

Отже, під час створення вчителем моделі сучасного уроку головну увагу необхідно зосереджувати на співвідношенні змісту, прийомів, засобів, форм і методів, організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії для досягнення програмних результатів навчання здобувачів початкової освіти, формування їх ключових і предметних компетентностей. Для того, щоб побудувати сучасний урок потрібно врахувати класичний підхід, традиції педагогіки, вплив технологізації освіти та компетентнісного підходу.

Перспективами подальших досліджень вбачаємо моделювання сучасного уроку і вивчення інноваційних підходів, його модернізації.

Використані літературні джерела

1. *Бабанський Ю. К.* Оптимизация процесса обучения / Ю. К. Бабанський. – М. : Педагогика, 1977. – 257 с.
2. *Данилов М. А.* Процесс обучения в советской школе / М. А. Данилов. – М. : Учпедгиз, 1960. – 299 с.
3. *Енциклопедія освіти* / гол. ред. В. Г. Кремень. – Київ : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
4. *Есипов Б. П.* Урок в начальной школе: элементарная дидактика / Б. П. Есипов. – М. : Учпедгиз, 1944. – 79 с.
5. *Золотарева С. А.* Развитие теории урока в советской дидактике периода середины 50-х – середины 60-х годов: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / С. А. Золотарева. – Хабаровск, 1998. – 236 с.
6. *Иванов С. В.* Типы и структуры урока / С. В. Иванов. – М. : Учпедгиз, 1952. – 152 с.
7. Концепція Нової української школи. – URL: www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf.
8. *Кучерук О. А.* Моделювання як структурний елемент проєктування сучасного уроку української мови / О. А. Кучерук // Українська мова і література в школі. – 2014. – № 5. – С. 6–10.
9. *Лысенкова С. Н.* Когда легко учиться: из опыта работы учителя начальных классов московской школы / С. Н. Лысенкова. – М. : Педагогика, 1985. – 176 с.

10. Логачевська С. П. Диференціація у звичайному класі: посібник для вчителів, методистів, студентів / С. П. Логачевська. – Донецьк : Центр підготовки абітурієнтів, 1998. – 288 с.
11. Нестеренко М. М. Моделювальна компетентність як орієнтир і результат підготовки майбутніх учителів до моделювання уроку в умовах варіативності початкової освіти / М. М. Нестеренко // Педагогічні науки: зб. наук. пр. – 2019. – Вип. LXXXVI. – С. 465–469.
12. Онищук В. А. Урок в современной школе: пособие для учителей / В. А. Онищук. – М. : Просвещение, 1981. – 191 с.
13. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти: підручник / О. Я. Савченко. – Київ : Грамота, 2012. 504 с.
14. Скаткин М. Н. Современный урок / М. Н. Скаткин, И. Я. Лернер // Народное образование. – 1985. – № 1. – С. 14–18.
15. Словник іншомовних слів. – URL: <https://www.jnsn.com.ua/cgibin/u/book/sis.pl?Qry=%CC%E4%E5%EB%FC>.
16. Сухомлинский В. А. Избранные педагогические сочинения: в 3-х т. / сост. О. С. Богданова, В. З. Смаль. – М. : Педагогика, 1979. – Т. 2. – 560 с.
17. Ушинський К. Д. Твори: в 6 т. / К. Д. Ушинський. – Київ : Радя. шк., 1952.
18. Философский энциклопедический словарь / ред. кол: С. С. Аверинцев, Э. А. Араб-Оглы, Л. Ф. Ильичев и др. 2-е изд. – М. : Сов. Энциклопедия, 1989. – 815 с.

References

1. Babanskiy, Yu. K. (1977). *Optimizatsiya protsessa obucheniya [Optimization of the learning process]*. Moscow. [in Russian].
2. Danilov, M. A. (1960). *Protsess obucheniya v sovetskoj shkole [The learning process in the Soviet school]*. Moscow. [in Russian].
3. Kremen, V. H. (Ed.). (2008). *Entsyklopediia osvity [Encyclopedia of Education]*. Kyiv. [in Ukrainian].
4. Esipov, B. P. (1944). *Urok v nachalnoy shkole: elementarnaya didaktika [Lesson in elementary school: elementary didactics]*. Moscow. [in Russian].
5. Zolotareva, S. A. (1998). *Razvitiye teorii uroka v sovetskoj didaktike perioda serediny 50-kh – serediny 60-kh godov [Development of lesson theory in Soviet didactics in the mid-50s - mid-60s]*. (Candidate of pedagogical sciences dissertation). Khabarovsk. [in Ukrainian].
6. Ivanov, S. V. (1952). *Tipy i struktury uroka [Lesson types and structures]*. Moscow. [in Russian].
7. Kontseptsiiia Novoi ukrainskoi shkoly [The concept of the New Ukrainian School]. Retrieved from www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf. [in Ukrainian].
8. Kucheruk, O. A. (2014). Modeliuvannia yak strukturnyi element proektuvannia suchasnoho uroku ukrainskoi movy [Modeling as a structural element of designing a modern Ukrainian language lesson]. *Ukrainian language and literature at school*, 5, P. 6–10. [in Ukrainian].
9. Lysenkova, S. N. (1985). *Kogda legko uchitsya: iz opyta raboty uchitelya nachalnykh klassov moskovskoy shkoly [When it's easy to learn: from the experience of a primary school teacher in a Moscow school]*. Moscow. [in Russian].
10. Lohachevska, S. P. (1998). *Dyferentsiatsiia u zvychainomu klasi [Differentiation in the regular class]*. Donetsk: Tsentr pidhotovky abiturientiv. [in Ukrainian].
11. Nesterenko, M. M. (2019). Modeliuvanna kompetentnist yak oriiientyr i rezultat pidhotovky maibutnikh uchyteliv do modeliuvannia uroku v umovakh variatyvnosti pochatkovoї osvity [Modeling competence as a guideline and the result of preparing future teachers to model a lesson in the conditions of variability of primary education]. *Pedagogical sciences*, LXXXVI, P. 465–469. [in Ukrainian].
12. Onishchuk, V. A. (1981). *Urok v sovremennoy shkole [Lesson in a modern school]*. Moscow. [in Russian].
13. Savchenko, O. Ya. (2012). *Dydaktyka pochatkovoї osvity [Didactics of primary education]*. Kyiv. [in Ukrainian].
14. Skatkin, M. N., & Lerner, I. Ya. (1985). Sovremennyy урок [Modern lesson]. *Public education*, 1, P. 14–18. [in Russian].

15. *Slovnyk inshomovnykh sliv [Dictionary of foreign words]*. Retrieved from <https://www.jnsm.com.ua/cgibin/u/book/sis.pl?Qry=%CC%EE% E4%E5%EB%FC>. [in Ukrainian].
16. Sukhomlinskiy, V. A.; Bogdanova, O. S. and Smal, V. Z. (Comp.). (1979). *Izbrannyye pedagogicheskiye sochineniya: v 3-kh t. T. 2. [Selected pedagogical works: in 3 volumes V. 2]*. Moscow. [in Russian].
17. Ushynskiy, K. D. (1952). *Tvory: v 6 t. [Works: in 6 volumes]*. Kyiv [in Ukrainian].
18. Averintsev, S. S. Arab-Ogly, E. A., Ilichev, L. F. et al. (Eds.). (1989). *Filosofskiy entsiklopedicheskiy slovar [Philosophical Encyclopedic Dictionary]*. 2-e izd. Moscow. [in Russian].

Lavrenova Mariia, Lalak Nataliia, Molnar Tetiana, Fenchak Liubov

LESSON SIMULATION IN PRIMARY SCHOOL: A RETROSPECTIVE ANALYSIS

Summary.

The article covers theoretical issues of the problem of modeling a lesson in primary school. Based on the analysis of scientific, methodical and encyclopedic literature, the authors carried out a retrospective analysis of the researched problem and revealed the essential characteristics of the concepts “model”, “modeling”, “lesson model”, “lesson modeling”. It is noted that the concepts of “lesson modeling” and “lesson design” have long been used by scientists as synonyms and just recently they began to distinguish them.

In the system of general secondary education, one of the main places is occupied by primary school, where the foundation of mental, moral and emotional-volitional qualities is laid. The school becomes not so much a source of information as a place where students learn, and the teacher is not an informant or a conductor of knowledge, but a person who creates conditions for learning ways of creative activity aimed at self-acquisition and acquisition of new knowledge. The tendencies of the modern educational process actualize some forms of behavior and methodical methods of the teacher were desirable, but not obligatory ones. The goals and content of education, requirements for results are changing; new technical means and technologies of teaching appear, and the lesson remains the main didactic unit of the educational process, which should ensure the development of qualities of a primary school graduate that meet the requirements of modern society. The lesson is a part of the life of a primary school student and a teacher, whose residence should demonstrate a high universal culture, ensure the formation of value orientations.

The regulations of the New Ukrainian School state that the main focus is on how to organize the activities of primary school students in the classroom to achieve personal results, development of talents and abilities, competencies and cross-cutting skills according to their age and individual characteristics.

It is proved that for high-quality professional training of a future teacher to model a lesson in primary school it is required: general didactic knowledge of laws, principles, main categories, the essence of the educational process, content, structure, possible forms and methods of its organization; didactic and methodical skills to design lessons in primary school; developed ability to reflexive activity; pedagogical skills. Lesson modeling will allow the teacher to effectively use the opportunities of each form of learning, choose their combinations that will ensure high efficiency of educational activities of all students.

Keywords: lesson; lesson modeling; primary school students; teacher's pedagogical skills.